

LGBTQIA+ personen in detentie

TvMR sprak met Aurore Vanliefde De Keyser

Marie Cuvelier¹ & Linde Van Gorp²

In België werd tot voor kort nauwelijks onderzocht hoe het gevangenisleven eruitziet voor LGBTQIA+ personen. Waar landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk al langer aandacht besteden aan deze groep in detentie, bleef het onderwerp op continentaal-Europees niveau grotendeels onderbelicht. Dat intrigeerde criminologe dr. Aurore Vanliefde De Keyser. Onder impuls van Tom Daems, gewoon hoogleraar aan de KU Leuven, waagde ze zich aan dit onontgonnen terrein en na vijf jaar diepgravend doctoraatsonderzoek is het helder: “We moeten af van de binaire en stereotiepe opvattingen over gender en ervoor zorgen dat mensen die daarbuiten vallen hiervan geen disproportionele gevolgen ondervinden op vlak van bestrafing”. In haar kantoor in het Leuvense Instituut voor Criminologie ontspint zich een boeiend gesprek waar geen enkel heilig huisje gespaard blijft: van het doorbreken van de binaireiteit binnen het gevangeniswezen tot het kritisch bevragen van gevangenisstraffen als passend antwoord op crimineel gedrag.

TvMR: Hoe groot is de groep van LGBTQIA+ personen binnen detentie?

Aurore Vanliefde De Keyser: Vandaag hebben we alleen concrete cijfers over transgender personen in detentie. Dat gaat om ongeveer 0,1 % van de gevangenispopulatie. Dat percentage ligt ongeveer in lijn met de vrije samenleving. In de Verenigde Staten is er daarentegen een

duidelijke oververtegenwoordiging van trans personen in detentie. Dat hangt samen met criminaliseringsprocessen van hun levensstijl, hogere kans op thuisloosheid of drugsgebruik. Dat zien we bij ons minder duidelijk in de cijfers, wat niet betekent dat deze dynamiek niet voorkomt. Voor lesbische, homoseksuele en biseksuele personen ontbreken harde data, omdat seksuele oriëntatie niet wordt geregistreerd door de penitentiaire administratie. Op basis van de gesprekken die ik voerde, is mijn indruk wel dat hun vertegenwoordiging in detentie vergelijkbaar is met die in de vrije samenleving.

1 Marie Cuvelier is als aspirant FWO Vlaanderen verbonden aan het Centrum voor Rechtsmethodiek van de KU Leuven. ORCID-ID: <https://orcid.org/0009-0006-9313-1350>.

2 Linde Van Gorp is als doctoraatsbursaal verbonden aan het Centrum voor Rechtsmethodiek van de KU Leuven. ORCID-ID: <https://orcid.org/0009-0004-7653-1622>.

TvMR: In de gevangeniswereld is er een strikte scheiding tussen mannen en vrouwen. Hoe wordt er in die binaire context omgegaan met gedetineerde transgender personen?

Aurore Vanliefde De Keyser: Het gevangenisstelsel is inderdaad strikt binair georganiseerd: je hebt ofwel een mannengevangenis of -afdeling, ofwel een vrouwenafdeling binnen een grotere mannengevangenis. Tot de Transgenderwet van 2017³ bepaalde het biologische geslacht, of het geslacht op het identiteitsdocument, grotendeels de plaatsing van trans personen. Dat leidde soms tot schrijnende situaties. Zo werden personen die als vrouw leefden toch in een mannengevangenis geplaatst, waar sommigen slachtoffer werden van ernstig seksueel geweld.

Sindsdien is er op beleidsvlak een belangrijke kentering gekomen. In 2023 zijn er richtlijnen uitgevaardigd over de bejegening van transgender gedetineerde personen gericht aan gevangenisdirecties en -personeel. In lijn met de Transgenderwet van 2017 vormt zelfdeterminering hierbij het uitgangspunt. Dit betekent dat voor de plaatsingsbeslissing van transgender personen in de eerste plaats wordt gekeken naar de genderidentiteit van de persoon, hoe deze die zelf omschrijft, los van het biologische of het wettelijk geregistreerde geslacht. In één adem stellen de richtlijnen wel dat dit altijd in balans moet blijven met de orde en veiligheid binnen de gevangenis. Vaak is het aan de gevangenisdirecteur om deze delicate evenwichtsoefening uit te voeren. Die heeft hierbij een ruime beoordelingsvrijheid en dat heeft zeker voordelen. Dit zorgt ervoor dat maatwerk mogelijk is, wat belangrijk is om te vermijden dat iemand door te rigide regels in een gevaarlijke situatie belandt. Zo heb ik bijvoorbeeld trans mannen in het begin van hun transitie ontmoet die bewust de vrouwenafdeling verkozen, omdat zij zich daar veiliger voelden dan in de mannenafdeling.

TvMR: Wat is uw visie op aparte afdelingen voor transgender personen, zoals bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk?

Aurore Vanliefde De Keyser: Puur vanuit veiligheidsperspectief, met oog op het verminderen van geweld ten aanzien van die groep, zou je kunnen denken dat zo'n aparte afdeling de nodige bescherming biedt. Ik zie dat echter eerder als een teken van onvermogen binnen het gevangeniswezen om structureel met de kwetsbaarheid van deze personen om te gaan. Het is een vorm van symptoombestrijding die bovendien stigmatiserend werkt. Daar komt bij dat het in België gaat om een heel kleine groep van zo'n dertien à zestien personen. Als je voor hen één afdeling creëert, zal het er eentje zijn voor heel België. Dat maakt re-integratie moeilijk omdat de banden met familie, werk of opleiding dan verbroken kunnen worden door afstand. Stel dat de afdeling in Brussel is, terwijl iemands familie en werk in Oostende zijn, dan loopt dat re-integratietraject volledig spaak. Bovendien creëert dit een label en behandel je transgender personen daarmee als een homogene groep, terwijl hun individuele ervaringen en behoeften juist sterk uiteen kunnen lopen. Voor de duidelijkheid, er bestaat geen bijzondere afdeling voor gedetineerde transgender personen in België.

Ik pleit dan ook veel meer voor algemene bewustwording, opleiding, en cultuurverandering binnen het gevangeniswezen. We moeten af van de binaire en stereotiepe opvattingen over gender en ervoor zorgen dat mensen die daarbuiten vallen hiervan geen disproportionele gevolgen ondervinden op vlak van bestraffing.

³ Wet van 25 juni 2017 tot hervorming van regelingen inzake transgenders wat de vermelding van een aanpassing van de registratie van het geslacht in de akten van de burgerlijke stand en de gevolgen hiervan betreft, *BS* 10 juli 2017.

TvMR: Daarnet haalde u de richtlijnen van 2023 aan. Deze richtlijnen geven concrete aanbevelingen voor hoe gevangenisdirecties- en personeel transgender personen op een veilige en humane manier kunnen bejegenen. Zijn deze al volledig doorgestroomd naar het hele gevangeniswezen, tot op het niveau van alle personeelsleden?

Aurore Vanliefde De Keyser: Nee, dat denk ik niet. De richtlijnen vormen een interpretatie van de principes van de Basiswet, die de interne rechtspositie van gedetineerden regelt, in het licht van actuele principes en goede praktijken op vlak van genderidentiteit en -diversiteit. Die richtlijnen werden intern doorgestuurd naar gevangenisdirecties en zijn in principe beschikbaar voor penitentiair personeel. In de praktijk worden ze echter niet overal actief toegepast. Sommige directies, bijvoorbeeld van kleinere manneninrichtingen, vertelden me: *"Ik heb nog nooit een transgender gedetineerde gehad, dus dat is mijn zaak niet."* Daardoor worden de richtlijnen niet altijd gedeeld met het personeel, terwijl het bewakend personeel juist het beleid in de dagelijkse praktijk moet uitvoeren.

Er is dus een duidelijke kloof tussen de personeelscultuur op de werkvloer en het beleid vanuit de penitentiaire administratie. Neem iets ogenschijnlijk eenvoudigs als het gebruik van de juiste voornaamwoorden en roepnaam: dat hangt vaak gewoon af van het personeelslid dat voor je staat.

TvMR: Kunnen gedetineerden zich beroepen op de richtlijnen van 2023?

Aurore Vanliefde De Keyser: Nee, het gaat om *soft law*. Het zijn aanbevelingen en richtlijnen, geen afdwingbare rechten. Over de toegang tot genderbevestigende zorg in de vorm van hormoontherapie bestaat er sinds kort wel

EHRM-jurisprudentie. In 2024 oordeelde het Hof immers dat het ontzeggen van hormoontherapie aan een gedetineerde transgender persoon tijdens diens vrijheidsberoving een schending uitmaakte van art 8 EHRM (recht op privéleven) in de zaak W.W. tegen Polen.⁴

TvMR: Was dit de eerste keer dat het EHRM zich uitsprak over transgender personen in detentie?

Aurore Vanliefde De Keyser: Klopt. Over homoseksuele mannen bestaan er wel al meerdere arresten, bijvoorbeeld over mannen die bezoek van hun partner wilden ontvangen, of mannen die zonder goede reden in een veel te strikt en eenzaam regime werden geplaatst, of andere vormen van discriminatie.⁵

Dat de eerste uitspraak over transgender personen in detentie er nu pas komt, ligt volgens mij aan de groeiende bewustwording hieromtrent. Vroeger werd wellicht vaker uitgegaan van het principe dat als je buiten de gendernormen valt, dat je eigen probleem is. (Over)leven in de gevangenis is dan eenmaal harder voor jou. Veel mensen durfden daar bovendien niet mee naar buiten te komen. Naar de directie, de commissies van toezicht, de politie, een rechtsprekende instantie, of zelfs het EHRM stappen, zorgt immers voor zichtbaarheid, gewild of niet.

TvMR: Merkt u dat er, ondanks de door u aangehaalde kloof tussen beleid en praktijk, toch meer goodwill onder het personeel ontstaat door deze toenemende bewustwording?

Aurore Vanliefde De Keyser: Dat is dubbel. Uit mijn onderzoek blijkt dat personeelsleden zich heel bewust zijn van het bestaan van homofobie en transfobie. Om een voorbeeld te geven: ongeveer één op de vijf respondenten van mijn

4 EHRM 11 juli 2024, 31842/20, 'W.W. t. Polen'.

5 EHRM 20 oktober 2011, 25001/07, 'Stasi t. Frankrijk'; EHRM 9 oktober 2012, 24646/09, 'X t. Turkije'; EHRM 14 mei 2020, 8783/15, 'Duță t. Roemenië'; EHRM 2 augustus 2023, 36463/11 en 10 anderen, 'S.P. e.a. t. Rusland'; EHRM 12 september 2023, 28834/19, 'Lapunov t. Rusland'.

vragenlijst bij penitentiair personeel gaf aan dat haat tegen holebi en transgender personen gangbaar is in de gevangenis(sen) waar ze werken. Ongeveer vier op de tien bevroegde personeelsleden antwoordden dat homofobie en transfobie deel uitmaakten van de cultuur van de gevangenis(sen) waar ze werken, en meer dan de helft gaf aan dat opmerkingen tegen en grappen over de seksuele oriëntatie en/of genderidentiteit van een persoon regelmatig voorkomen.⁶

Aan de andere kant zijn er ook personeelsleden die zelf tot de LGBTQIA+ gemeenschap behoren, en die het moeilijk vinden om tegen die cultuur op te boksen. Er zijn gelukkig ook positieve ontwikkelingen in de vorm van *allyship*: oprechte solidariteit en steun. Een mooi voorbeeld vinden we in de gevangenis van Brugge, waar er *bottom-up*, vanuit signalen van gedetineerde personen in samenwerking met de hulp- en dienstverlening, een LGBTQIA+ werkgroep is opgestart die bestaat uit personeel, gedetineerde leden, en experts van externe LGBTQIA+ organisaties. Binnen deze werkgroep werden op het lokale niveau van de gevangenis kleine, maar belangrijke stappen gezet en kwam er zichtbaarheid omtrent het thema.⁷

De kantine, de interne supermarkt voor gedetineerden, is in de meeste gevangenissen bijvoorbeeld strikt gescheiden voor mannen en vrouwen. Dit betekent dat iemand in de vrouwenafdeling in principe geen mannenparfum of mannscheermesjes kan kopen, en dat personen op de mannenafdeling geen vrouwen shampoo of make-up kunnen bestellen. In sommige gevangenissen, zoals de gevangenis van Brugge onder impuls van die werkgroep, is er nu bijvoorbeeld één enkele kantine voor alle afdelingen omdat het nut van die scheiding ook wel in vraag gesteld kan worden. Ook

is er een praatgroep rond het thema ontstaan in Brugge, al blijft zichtbaarheid daar soms een struikelblok. Die werkgroep is wel een uitzondering: initiatieven verschillen sterk van gevangenis tot gevangenis.

TvMR: Samen met allerlei experts werkte u zelf mee het project “Beyond Binary Bars”. Wat houdt dat project precies in?

Aurore Vanliefde De Keyser: “Beyond Binary Bars” is een project van het Transgender Infopunt, waarin ik slechts een adviserende rol had. Het project bestaat uit twee delen: een zelfhulp gids voor gedetineerde transgender personen met antwoorden op vragen over bijvoorbeeld hormoontherapie, naaktfouilles en genderbevestigende kledij, en een *toolkit* voor gevangenis personeel met toegankelijke informatie over wat het betekent om een gedetineerde trans persoon op de afdeling of in gesprek te hebben.⁸ Deze *toolkit* is beschikbaar in de meeste Vlaamse gevangenissen en ook verspreid onder psychosociale diensten en directies. Het blijft echter de vraag in hoeverre het personeel deze informatie daadwerkelijk gebruikt en in hoeverre deze informatie is doorgesijpeld naar de praktijk.

TvMR: Welke mogelijkheden hebben LGBTQIA+ gedetineerden om de schending van hun rechten aan te klagen?

Aurore Vanliefde De Keyser: Als gedetineerden menen dat hun rechten worden geschonden, kunnen ze via een eigen advocaat een zaak starten, maar dat kost veel tijd en geld. Bij homofobie of transfoobie geweld kunnen ze ook een klacht indienen bij de politie. Veel gedetineerden vrezen echter voor de zichtbaarheid en mogelijke gevolgen daarvan, waardoor de drempel erg hoog ligt. Een andere mogelijkheid is om hiervan

6 Dit zijn de antwoorden van 231 personeelsleden in 12 verschillende penitentiaire inrichtingen. De respondenten konden verschillende antwoordcategorieën cumulatief aanduiden, wat mede de hoge antwoordpercentages verklaart.

7 Zie LESCRAUWAET J., 'Werken rond gender binnen hulp- en dienstverlening, een veelzijdig en zinvol project', *Fatik: Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen* 2023, afl. 178, 54-58.

8 De gidsen zijn te raadplegen op de volgende links: <https://www.transgenderinfo.be/nl/mediatheek/beyond-binary-bars> en <https://www.transgenderinfo.be/nl/mediatheek/infosheet-voor-penitentiaire-medewerkers>

melding te maken bij de Commissie van Toezicht van de betrokken gevangenis, maar die bestaan uit vrijwilligers die niet altijd gesensibiliseerd zijn over dergelijke vraagstukken. Zij kunnen wel wantoestanden vaststellen of zaken met het inrichtingshoofd bespreken, maar ook hier is zichtbaarheid een cruciaal probleem. Klacht neerleggen bij de klachtencommissie is bovendien zelden een optie, omdat hun bevoegdheid beperkt is tot beslissingen van de directeur die de gedetineerde direct aanbelangen. Over het algemeen blijft het voor gedetineerden dus moeilijk om hun rechten af te dwingen en schendingen effectief aan te kaarten.

TvMR: Het Belgische gevangeniswezen kampt met enorme structurele problemen, zoals overbevolking en een tekort aan gekwalificeerd personeel. Is er in die context wel voldoende ruimte voor vraagstukken rond LGBTQIA+ personen in detentie?

Aurore Vanliefde De Keyser: Wat ik van zowel gevangenisdirecteurs als personeel vaak te horen krijg, is dat de prioriteiten elders liggen. Zij zeggen bijvoorbeeld, vrij geformuleerd: *“Wat u hier vertelt over gender en diversiteit is allemaal goed en wel, maar onze grootste zorgen liggen bij mensen die op de grond slapen, bij het verwijderen van bedwantsen uit matrassen omdat we anders een cel niet meer kunnen gebruiken...”* Ik begrijp dat heel goed en vind het essentieel om dit thema tegen het licht van de harde dagelijkse realiteit van het gevangeniswezen te houden. Op beleidsniveau is er wel ruimte en aandacht, maar op de werkvloer staat het gevangenisstelsel continu onder zo’n enorme druk dat het personeel constant in een crisismanagementmodus blijft. Dat vraagt veel begrip, maar betekent niet dat we deze thema’s mogen negeren. Als we beleidsmatig geen richting geven aan waar we naartoe willen, onder meer aan de hand van bewustwording en richtlijnen, komen we er nooit.

TvMR: Heeft deze crisistoestand van het gevangeniswezen een specifieke impact op LGBTQIA+ personen in detentie?

Aurore Vanliefde De Keyser: De situatie is op dit moment voor alle gedetineerden heel zwaar. De overbevolking en de slechte omstandigheden maken het onhoudbaar voor iedereen, ook voor veel personeelsleden. Ik denk dus niet dat het een nuttige oefening is om op vlak van groepen te vergelijken wie het het ‘zwaarste’ heeft, want dan probeer je subjectieve ervaringen in een soort cijfermatige vergelijking om te zetten die onmogelijk objectief kan zijn. Mijn onderzoek toont trouwens ook aan dat de ervaringen en noden van de gedetineerde LGBTQIA+ personen die ik sprak soms erg uiteen lopen. Dat neemt niet weg dat bepaalde gedetineerde LGBTQIA+ personen werkelijk een disproportionele impact kunnen ervaren. Denk bijvoorbeeld aan diegenen die zich alleen veilig voelen in een solocel, die vaak niet beschikbaar is. Soms moeten ze weken wachten, of vragen ze uit wanhoop zelf om een isoleercel, wat zeker in oude gevangenissen allesbehalve prettige ruimtes zijn. Als je bang bent voor de wandeling of voor deelname aan activiteiten, zit je nog vaker opgesloten in die onhoudbare omstandigheden. Dat geldt bovendien ook voor andere kwetsbare groepen, zoals personen die voor zedenfeiten zijn veroordeeld, personen die makkelijk afgeperst kunnen worden, enzovoort.

TvMR: Wat zijn de belangrijkste aanbevelingen uit uw onderzoek voor het gevangenisbeleid en de praktijk?

Aurore Vanliefde De Keyser: Mijn onderzoek toont aan dat we de lens breder moeten trekken: de specifieke ervaringen van LGBTQIA+ personen vertellen ons eigenlijk veel over het gevangeniswezen in het algemeen. Gender is daar een belangrijke organiserende factor die invloed heeft op alle gedetineerden. We moeten dus niet alleen naar deze specifieke groep kijken, maar ook oog hebben voor de bredere gevolgen voor iedereen in het systeem. Bovendien is het belangrijk om de veerkracht van gedetineerde (LGBTQIA+) personen te erkennen. Tijdens mijn onderzoek ontmoette ik mensen die ondanks alle, soms onvoorstelbare, moeilijkheden actief meedraaiden in het gevangenisregime; het is

verkeerd om personen in een kwetsbare situatie tot passieve slachtoffers te herleiden. Daarnaast stel ik me vragen bij doorgedreven differentiatie en aparte afdelingen voor kwetsbare groepen, omdat dit vaak stigmatiserend werkt. Verder is samenwerking met gespecialiseerde organisaties cruciaal. Het is onrealistisch te verwachten dat gevangenispersoneel overal in gespecialiseerd is denk bijvoorbeeld aan genderbevestigende zorg. We moeten die externe expertise dus beter benutten.

Mijn persoonlijke positie die voortvloeit uit mijn onderzoek is sterk minimalistisch of reductivistisch. Concreet betekent dit dat beleid in de eerste plaats gericht moet zijn op het zeer sterk terugdringen van het aantal personen in de gevangenis omdat veel gedetineerden, zeker ook buiten de LGBTQIA+ gemeenschap, beter op andere manieren geholpen kunnen worden. Daarvoor moeten we ook verder durven kijken dan louter een strafrechtelijke reactie op crimineel gedrag, omdat deze gedragingen vaak een veelheid aan persoonlijke, interpersoonlijke en maatschappelijke oorzaken hebben. De huidige situatie in het gevangeniswezen is ronduit een schande. Het is echt onverantwoord om personen die bijzonder kwetsbaar zijn nog dieper in dat systeem te duwen.

In plaats van een tijdelijke golf van aandacht, moet de thematiek tot slot op de agenda blijven staan, bijvoorbeeld via opleidingen voor personeel. Er is nood aan een cultuurverandering bij het gevangenispersoneel, op vele vlakken, die doorsijpelt tot bij de gedetineerden.

TvMR: Op 28 augustus 2025 verdedigde u uw doctoraat. Wat heeft de toekomst voor u in petto?

Aurore Vanliefde De Keyser: Na mijn doctoraat ga ik verder als FWO-*postdoc* met een project over bijzondere eenheden voor kwetsbare gedetineerden. Ik verbreed mijn focus naar kwetsbaarheid in detentie, omdat kwetsbaarheid gradueel is: alle gedetineerden zijn kwetsbaar,

maar sommigen meer dan anderen. Tijdens mijn onderzoek stelde ik vast dat units voor kwetsbare gedetineerden vaak een mix zijn van mensen met uiteenlopende kenmerken. Het gaat bijvoorbeeld om ex-politiemensen, personen die veroordeeld zijn voor zedenfeiten en allerlei andere profielen die apart geplaatst worden omdat ze niet veilig zijn in de algemene gedetineerdenpopulatie. Dit roept serieuze beleidsvragen op. Ik ga deze units in België, Frankrijk en Nederland onderzoeken via veldwerk en gesprekken met gedetineerden. Ook wil ik een fotoproject doen, waarbij gedetineerden met wegwerpcamera's kunnen laten zien wat kwetsbaarheid voor hen betekent, zodat ook verbaal minder sterke personen betrokken worden ;

Tot slot wil ik benadrukken dat het maatschappelijk heel gemakkelijk is om gedetineerden achter muren weg te stoppen en te vergeten. Maar veel van de meest menselijke en verrijkende gesprekken die ik heb gehad, waren binnen de gevangensmuren (met gedetineerde personen én personeel). Als maatschappij moeten we kritisch nadenken over hoe we omgaan met mensen die strafbare feiten plegen en of detentie in de huidige omstandigheden wel altijd de gepaste reactie hierop is.